

УДК 347.440

Наталія Камінська,*старший викладач кафедри цивільного права та правового забезпечення туризму
Київського університету туризму, економіки і права*

ЩОДО ПИТАННЯ КЛАСИФІКАЦІЇ ДОГОВОРІВ У ТУРИСТИЧНІЙ СФЕРІ

Статтю присвячено питанням класифікації договорів у сфері надання туристичних послуг. Розглянуто думки науковців та практиків стосовно розуміння договору про надання туристичних послуг. Проаналізовано доктринальні підходи до класифікації договорів у туристичній сфері. Також акцентовано увагу на термінологічних неточностях під час застосування назви договору про туристичне обслуговування.

Ключові слова: туризм, турист, туроператор, турагент, договірні зобов'язання, договір на туристичне обслуговування, договір про надання туристичних послуг, класифікація договорів у туристичній сфері.

Постановка проблеми. Організація туристичної діяльності ґрунтується на договірних відносинах. Класифікація договорів у правовій науці є необхідним прийомом комплексного підходу до дослідження. Тому питання класифікації договорів у туристичній сфері дає можливість глибше зрозуміти сутність туристичних послуг, праву природу договорів із надання таких послуг та систематизувати доктринальні уявлення щодо правової регламентації цих договірних відносин. Здійснення такої класифікації є необхідним для правильного застосування нормативно-правових актів у цій сфері та для усунення наявних недоліків у чинному законодавстві.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання класифікації договорів у сфері туристичної діяльності стали предметом розгляду в наукових працях Н.О. Ган, М.М. Гудими, Л.О. Дзюбенко, В.М. Лебедева, К.С. Свірідова, О.В. Ткаченка, Н.В. Федорченко, Ю.А. Чеченова, Є.Д. Шешеніна, Р.І. Яворського.

Метою статті є дослідження різних підходів щодо класифікації договорів у туристичній сфері.

Виклад основного матеріалу. Туризм дає можливість поєднати відпочинок із пізнанням побуту, історії, культури, традицій, звичаїв свого й інших народів. У свою чергу добросусідські відносини між державами є найважливішою передумовою туристичного обміну.

Всесвітня туристська організація (ЮНВТО) підтверджує, що туризм за останні роки набув планетарних масштабів. Підтвердженням цього є те, що в минулому році у світі подорожувало 1,2 млрд туристів, а доходи від туризму сягають більше 1,5 трлн доларів США. Туризм випередив за валютними знахідками, що зростають на 9% щороку, експорт нафтопродуктів, автомобілебудування, телекомунікаційного обладнання та всі інші види послуг.

Туризм став однією з основ економіки, «паспортом» для процвітання та перетворюючою силою для поліпшення життя мільйонів людей; він охоплює різноманітні сфери життя, включає різні сектори економіки й соціально-

культурні напрями, а також має прямий вплив на формування взаєморозуміння людей.

Важливим регулятором відносин із надання послуг є цивільно-правовий договір, який, за слушним висловом Н.С. Кузнецової, у всіх правових системах є одним з основних елементів правопорядку, що юридично забезпечує дійсність обмінних процесів із метою задоволення потреб суспільства, окремих його громадян або їх об'єднань. В.А. Васильєва основою виникнення зобов'язань із надання посередницьких послуг вважає саме цивільно-правовий договір. Законодавець у Цивільному кодексі України (далі – ЦК України) уперше закріпив цивільно-правовий договір як джерело цивільного права. Він дає змогу під час укладення договору не лише врегулювати відносини, не врегульовані актами цивільного законодавства, а й відступати від цих положень і врегулювати відносини на власний розсуд (ч. 2 ст. 6 ЦК України) [1, с. 59].

На думку Р.А. Майданика, самостійність, незалежність, ініціативність приватного життя можна забезпечити лише за умови визнання природного, об'єктивного, наднормативного характеру цивільних прав як таких прав, що постають із самого життя. Так, у сучасних умовах зменшення державного регулювання договірних зв'язків суттєво відчувається зростання свободи суб'єктів договору в реалізації своїх прав та інтересів. І хоча сьогодні виникають нові неопійменовані конструкції договорів про надання послуг, основна увага науковців усе-таки прикута до дослідження загальних положень про договір, адже останні поширюються на всі види відносин договірного характеру, що виникають у нашій державі. Тобто феномен договору полягає в тому, що він є правовим засобом, у межах якого інтерес однієї сторони задовольняється тільки через інтерес іншої [2, с. 184].

Ще в римському праві юристами здійснювалась класифікація договорів за різними підставами. Причому віднесення договору до тієї чи іншої категорії мало суттєве значення, оскільки кожному з них відповідав певний позов, що міг бути пред'явлений у разі порушення договору. Сьогодні віднесення договору до тієї

чи іншої групи не має такого тісного зв'язку із засобами правового захисту, проте класифікація дає змогу виявити ті або інші властивості договору, його практичні особливості, що має значення насамперед для їх належного правового регулювання. Вона дає змогу розосередити нормативний матеріал у різних структурних підрозділах зобов'язального права таким чином, що єдині за своєю природою зобов'язальні відносини регулюються одними й тими ж нормами права; і навпаки, різні за своїми істотними ознаками зобов'язальні відносини регулюються різними за змістом правовими нормами [3, с. 12].

Договірні зобов'язання з надання послуг посідають важливе місце в системі цивільно-правових зобов'язань. Про це свідчить насамперед виділення такої групи договірних зобов'язань у більшості відомих у теорії цивільного права класифікацій цивільно-правових зобов'язань [4, с. 85].

Загалом у доктрині цивільного права виробились різні підходи до класифікацій цивільно-правових договорів за такими критеріями: а) за правовим результатом; б) за спрямованістю; в) за матеріальним об'єктом правовідносин і результатом; г) за змістом встановлених законом прав та обов'язків сторін; ґ) за майновими потребами тощо [4, с. 87].

У договорах про надання послуг особливу увагу варто звернути на те, що в договорі можуть бути передбачені як основні послуги, так і додаткові, які можуть складати самостійний договір про надання послуг [5, с. 157].

Досліджуючи питання класифікації договорів у туристичній сфері, необхідно зазначити, що сам договір повинен мати назву не договору на туристичне обслуговування, як це закріплено в ст. 20 Закону України «Про туризм», а договору про надання туристичних послуг, що відповідає його суті.

Тому вважаємо за доцільне погодитись із висновком М.М. Гудими, що для позначення дій, спрямованих на задоволення потреб туриста в процесі його подорожі, варто застосовувати термін «туристична послуга», а не «туристичне обслуговування», а отже, термін «обслуговування» не може відображатись у назві договору між суб'єктом туристичної діяльності, який надає туристичні послуги, та туристом унаслідок більш широкого його змісту [3, с. 32].

Згідно з позицією О.В. Ткаченко, можна виділяти такі типи договорів: 1) спрямовані на реалізацію або надання туристичних послуг (договір про надання туристичних послуг, агентський договір, договір комісії, договір доручення); 2) спрямовані на формування туристичних послуг (договір оренди, договір перевезення, договір про надання різного роду інших послуг); 3) спрямовані на забезпечення безпеки суб'єктів туристичної діяльності (договір страхування, договір про надання послуг) [6, с. 35].

Водночас у структурі туристичних послуг розрізняють основні й додаткові послуги. До основних послуг, що пропонуються туристичним підприємством, належать послуги щодо організації перевезення, розміщення та харчу-

вання туристів. При цьому до додаткових послуг належать послуги з організації екскурсій, послуги зі страхування туристів, послуги гідів-перекладачів, послуги з перевезення туриста від місця його прибуття в країну (місця його тимчасового перебування) до місця його розміщення та назад (трансфер), а також будь-якого іншого перевезення в межах країни (місця його тимчасового перебування), передбаченої умовами подорожі, послуги з прокату, право користування пляжем тощо. Водночас такий розподіл послуг у договорі є умовним, оскільки істотних відмінностей між ними з позиції споживчих властивостей немає [5, с. 157].

Трапляються різні класифікації договорів у сфері туристичної діяльності. Так, зокрема, В.М. Лебедев і Ю.А. Чеченов поділяють усі договори на дві групи: ті, що безпосередньо пов'язані з обслуговуванням туристів, та ті, що опосередковано пов'язані з обслуговуванням. У кожній із цих груп виділяють зовнішньоекономічні й внутрішньоекономічні договори [6, с. 35]. У свою чергу К.С. Свиридов вказує, що договори у сфері туристичної діяльності можна розділити на три групи: а) договори, що укладаються між туроператором (турагентом) і туристом; б) договори, що укладаються між туроператором і турагентом; в) договори, що укладаються між туроператором і його партнерами – безпосередніми виконавцями окремих послуг [7, с. 91].

Загальними ознаками, які об'єднують усі договірні зобов'язання у сфері надання туристичних послуг у єдину групу, є особливості об'єкта: це послуги нематеріального характеру, до того ж послуги, нероздільно пов'язані з особою їх надавача. Зазначені особливості можна продемонструвати на прикладі розмежування зобов'язань про надання послуг та підрядних зобов'язань. Основною розмежувальною ознакою є результат діяльності, що здійснюється підрядником. Якщо в зобов'язаннях підрядного типу результат виконаних робіт завжди має оречевлену форму, то в зобов'язаннях про надання послуг результат діяльності виконавця не має оречевленого змісту. Сама послуга споживається в процесі її надання, тому її визначення подається як «діяльність, спрямована на задоволення чітких-небудь потреб» [8, с. 165].

Н.О. Ган надає більш узагальнену класифікацію вказаних договорів і залежно від мети укладення розділяє їх на договори, спрямовані на надання туристичних послуг, та договори, що мають посередницький характер; до першої групи договорів учений відносить договори, що укладаються між туроператором і конкретними виконавцями туристичних послуг, а також договори, що укладаються між турфірмою й туристом (іншим замовником туристичного продукту), а до другої групи – договори, що укладаються між туроператором і турагентом [7, с. 91].

Фактично для здійснення своєї діяльності з надання туристичних послуг суб'єкти господарювання, які займаються наданням туристичних послуг, вступають у різні договірні відносини: з туроператорами (турагентами),

з виробниками й виконавцями туристичних і супутніх послуг, зі споживачами туристичних послуг [7, с. 91].

Особливістю договірних відносин між туристом та туристичною організацією є те, що туристична організація продає туристові не послугу як таку, а лише право одержати в певний час і в певному місці послуги, що надаватимуться іншими організаціями (перевезення, розміщення туриста тощо). Таке право оформлюється у вигляді туристичного ваучера (путівки), який саме турист купує. Цей документ, що підтверджує право туриста на отримання туристичних послуг, може бути як окремим документом, так і додатком до основного договору або ж не використовується взагалі. В останньому випадку відносини між турагентом та туристом обмежуються виключно укладенням договору на туристичне обслуговування [9, с. 82].

Р.І. Яворський пропонує таку класифікацію договорів у сфері туристичних відносин:

1) договори, спрямовані на безпосереднє надання туристичних послуг кінцевому споживачеві. Цей тип договорів укладається між туроператором і туристом або між туроператором (за посередництвом турагента) та туристом. Сторонами такого договору є туроператор і турист;

2) посередницькі договори між туроператором та турагентом, спрямовані на розповсюдження й донесення до відома про наявність і можливість надання відповідних туристичних послуг. У цьому типі договорів сторонами виступають туроператор та турагент;

3) договори, спрямовані на безпосереднє надання послуг, які укладаються між туроператором і третіми особами для формування туристичної послуги. До цих видів договорів можна віднести договір перевезення, договір розміщення, договори про надання послуг гідів-екскурсоводів, перекладачів;

4) підтип договорів, що існує в системі договірних відносин для забезпечення потреб туриста, – посередницькі договори за участю туроператора або турагента як посередників (агентів) інших суб'єктів, що надають послуги, і ці послуги не включені до туристичної послуги, яка реалізується за єдиною ціною. При цьому туроператор та турагент не є відповідальними за дії третіх осіб, тобто перевізників, а несуть відповідальність лише в межах своїх посередницьких функцій [6, с. 37–40].

Договори у сфері туристичної діяльності залежно від мети укладення можна розділити на договори, спрямовані на надання туристичних послуг, та договори, що мають посередницький характер.

З положень ст. 5 Закону України «Про туризм» постає, що туристичною діяльністю вважається не лише діяльність туроператорів і турагентів, а й діяльність юридичних та фізичних осіб, які створюють туристичний продукт, надають туристичні послуги (з перевезення, тимчасового розміщення, харчування, екскурсійного, курортного, спортивного, розважального й іншого обслуговування) або здійснюють посередницьку діяльність із надання характер-

них і супутніх послуг, а також діяльність громадян України, іноземців та осіб без громадянства (туристів, екскурсантів, відвідувачів та інших), в інтересах яких здійснюється туристична діяльність.

Таким чином, виконавці туристичних послуг можуть безпосередньо укладати договори з туристами й екскурсантами, і ці договори вважатимуться укладеними у сфері туризму.

Висновки

На підставі викладеного можна зробити висновок, що класифікація договорів у туристичній сфері може бути проведена за різними підставами, а договір про надання туристичних послуг є головним елементом в організації туризму та стрижнем у дотриманні прав та обов'язків сторін.

З огляду на зазначене можна стверджувати, що проблема класифікації договорів у туристичній сфері є актуальною, оскільки наведена в самому Законі України «Про туризм» класифікація є умовною.

Список використаних джерел:

1. Федорченко Н.В. Договір у сфері надання туристичних послуг / Н.В. Федорченко // Актуальні проблеми приватного права: договір як правова форма регулювання приватних відносин : матер. наук.-практ. конф., присвяч. 95-й річниці з дня народження д-ра юрид. наук, проф., чл.-кор. АН УРСР В.П. Маслової (м. Харків, 17 лютого 2017 р.). – Х. : Право, 2017. – С. 58–60.

2. Федорченко Н.В. Договірне регулювання відносин з надання послуг / Н.В. Федорченко // Часопис Київського університету права. – 2014. – № 1. – С. 183–186.

3. Гудима М.М. Захист прав споживачів за договором про надання туристичних послуг : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 / М.М. Гудима. – Івано-Франківськ, 2012. – 247 с.

4. Федорченко Н.В. Договірні зобов'язання з надання послуг: проблеми теорії і практики : [монографія] / Н.В. Федорченко. – К. : НДІ приватного права і підприємництва НАПрН України, 2015. – 328 с.

5. Дзюбенко Л.О. Класифікація договорів про надання послуг / Л.О. Дзюбенко // Митна справа. – 2013. – № 3(87). – Ч. 2. – С. 153–158.

6. Яворський Р.І. Договір про надання туристичних послуг : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 / Р.І. Яворський. – Львів, 2015. – 221 с.

7. Семенова М.В. Правова природа договірних відносин, що виникають у сфері надання туристичних та супутніх послуг / М.В. Семенова // Юридична Україна. Серія «Економіка і право». – 2010. – № 8. – С. 90–94.

8. Гостюк В.І. Договірне регулювання відносин у сфері надання туристичних послуг / В.І. Гостюк // Часопис Київського університету права. – 2014. – № 1. – С. 163–168.

9. Даниленко-Кульчицька В.А. До питання регулювання взаємних зобов'язань учасників туристичної діяльності в Україні / В.А. Даниленко-Кульчицька // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Економічні науки». – 2016. – Вип. 16. – Ч. 1. – С. 81–85.

Статья посвящена вопросам классификации договоров в сфере оказания туристических услуг. Рассмотрены мысли ученых и практиков относительно понимания договора о предоставлении туристических услуг. Проанализированы доктринальные подходы к классификации договоров в туристической сфере. Также акцентировано внимание на терминологических неточностях при применении названия договора о туристическом обслуживании.

Ключевые слова: туризм, турист, туроператор, турагент, договорные обязательства, договор на туристическое обслуживание, договор о предоставлении туристических услуг, классификация договоров в туристической сфере.

Article is devoted to the classification of contracts in the field of tourism. Considered opinion researchers and practitioners in relation to understanding the contract for travel services. Analyzed doctrinal approaches to the classification of contracts in the tourism sector. Also, attention is focused on terminological inaccuracies in the application title agreement on travel services.

Key words: tourism, tourist, tour operator, travel agent, contractual obligations, contract for travel services, contract to provide tourism services, classification of contracts in the tourism sector.

